

УДК 658.5

І.Є. Андриющенко

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто методологічні підходи до розгляду аспектів оцінки життєздатності підприємства, проаналізовано основні наукові концепції, які стосуються методологічних аспектів теорії життєздатності промислових підприємств. Розглянуто синонімічно-економічні терміни, такі як: «компанія», «фірма», «суб'єкт господарювання», «організація». Досліджено сутність поняття «життєздатність», як економічної категорії. Надано семантичні характеристики понять «здатність» та «життєздатність».

Summary. The article considers methodological approaches to consider aspects of sustainability assessment company, analyzed the basic scientific concepts related to methodological aspects of the theory of the viability of enterprises. Considered synonymous with economic terms such as «company», «entity», «organization». The essence of the concept of «sustainability» as an economic category.

Provided semantic characteristics of the concepts of «capacity» and «vitality». An essence of the concept of «viability of industrial enterprises» to understand how the system's ability to support the existence (stability, reliability), development (vitality, motivation) and learning (autonomy, integrity) for effective implementation of the mission and vision through a combination of these properties of the system as adaptability openness, imbalance, and nonlinearity in the existing conditions of the enterprise.

Ключові слова: здатність, життєздатність, теорія життєздатності, промислове підприємство, економічна семантика підприємства.

Keywords: power, vitality, viability theory, industrial enterprise, economic semantics.

Термін «життєздатність промислового підприємства» відносно не часто зустрічається у науковій літературі, а поняття життєздатності, як наукової категорії залишається недостатньо вивченим. Концептуальні засади теорії життєздатності знаходять свій розвиток в економічному сенсі. Увага дослідників була сконцентрована на підприємствах як економічних системах та розробки механізмів, за допомогою яких можна було визначити життєздатність підприємств. У наукових публікаціях останніх років розглядаються різні аспекти оцінки життєздатності підприємства. Значна частина наукових досліджень присвячена питанням змісту поняття «життєздатність», розгляду

життєздатності як системи, умовами життєздатності підприємств, визначення спільних ознак, критеріїв, дослідження факторів та оцінки життєздатності підприємств. Сучасний етап розвитку національної економіки, а також особливості формування ринкових відносин в Україні вимагають формування якісно нових структур і механізмів управління промисловими підприємствами.

Мета статті — аналіз основних наукових концепцій, які стосуються методологічних аспектів теорії життєздатності промислових підприємств. Для розуміння сутності терміну «життєздатність промислового підприємства» необхідне теоретичне переосмислення поняття промислового підприємства. Разом з тим, аналіз даного поняття необхідно розпочати з визначення терміну «підприємство» в цілому.

Термін «підприємство» можна тлумачити у двох категоріях: з економічної точки зору та з правової. Згідно чинного Господарського Кодексу України ст.62: «Підприємство — самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності», ст.64: «Підприємство може складатися з виробничих структурних підрозділів (виробництв, цехів, відділень, дільниць, бригад, бюро, лабораторій тощо), а також функціональних структурних підрозділів апарату управління (управлінь, відділів, бюро, служб тощо) [1].

Задля розуміння та визначення місця і ролі дефініції «підприємство», необхідно розглянути синонімічно-економічні терміни, такі як: «компанія», «фірма», «суб'єкт господарювання», «організація» (рис.1).

Аналіз синонімічно — економічних понять дефініції підприємство дав змогу, стверджувати, що усі ці поняття мають не тільки різне походження, а й також і спільні риси та рівномірність по значенню.

В законодавстві України не існує правової норми, яка б чітко визначала поняття «промислове підприємство». Проте воно широко використовується у багатьох нормативних актах.

Згідно Податкового кодексу України п.п. 266.2.2 п. 266.2 ст. 266 при визначенні промислових підприємств необхідно дотримуватись вимог Національного класифікатора України ДК 009:2010 [2]. Згідно листа Державної фіскальної служби «промислове підприємство - це підприємство, що виробляє промислову продукцію у визначених обсягах згідно з заданою технологією» [4]. Термін «промислове підприємство» охоплює підприємства, що відносяться до таких галузей економічної діяльності: добувна та переробна промисловість, будівництво, електроенергетика, газо-, водопостачання і санітарне обслуговування, транспорт, склади й служби зв'язку [4].

Незважаючи на те, що поняття «життєздатності підприємства» є складною економічною категорією, для якого характерно складність тлумачення, виникає необхідність в аналізі різноманітних підходів до визначення змісту цього поняття. Дослідження сутності поняття «життєздатність», як економічної категорії, відображено в наукових працях таких вчених як: Дж.Й.Лін [15], С. Бір [12], І.Коломейцев [14], В.Мартиненко [16], У. Ешбі [9] й інші. Визначення категорії «життєздатність» привертає увагу і практиків і теоретиків та є об'єктом досліджень вчених різних областей наук, як економічних так і соціально-гуманітарних.

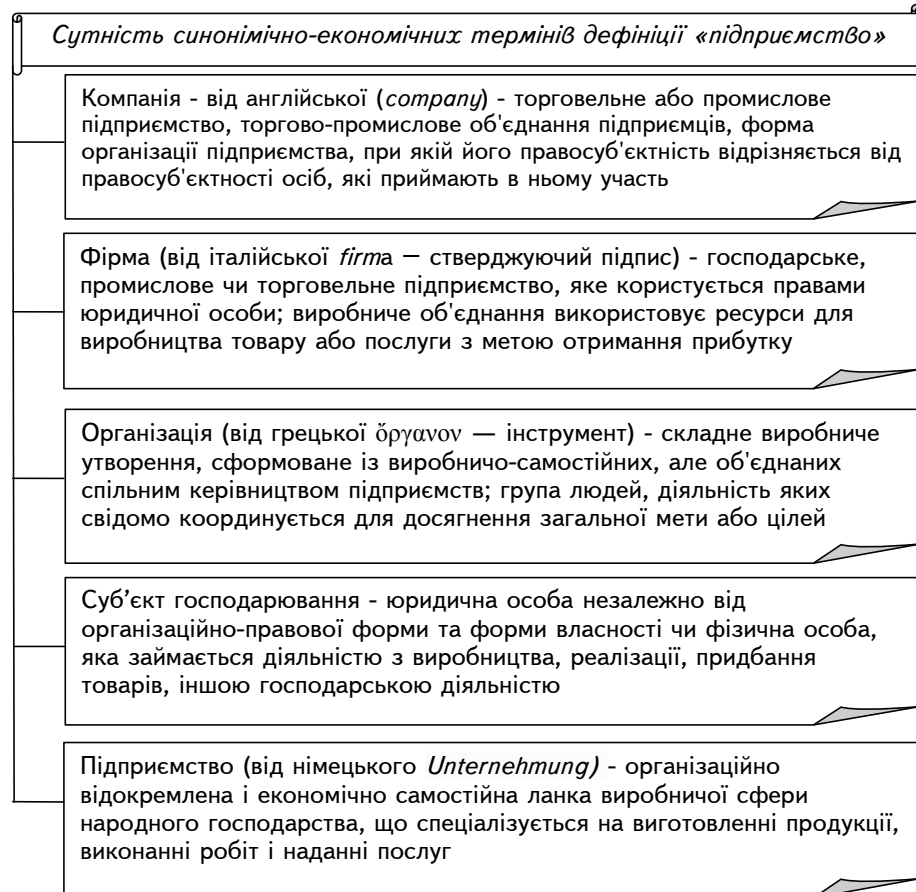

Рис.1. Сутність синонімічно-економічних термінів дефініції «підприємство»
(складено за [4,7])

З позиції людинопізнання життєздатність можна трактувати як індивідуальну здатність людини при певних соціальних нормах й умов середовища управляти власними ресурсами, змінюватися в залежності від виду стресу та факторів ризику.

Але недостатня впорядкованість, перенесення з однієї галузі науки до інших термінів та понять, їх велика кількість ускладнює їх трактування та призводить відставанню теорії від практики. Для формування поняття «життєздатність» нормативно і предметно скористаємося науковим підходом семантичного моделювання. На сучасному етапі розвитку питання семантичного моделювання при побудові певних систем знань застосовували в інформатиці [8]. Проблемам та завданням економічної семантики присвячено, зокрема, праці [5, 20].

Згідно джерелу [20] «Семантика — це розділ семіотики, що визначає смисл знаків та відношень між символами та об'єктами, яким вони відповідають. Семантика в економіці виконує знакове забезпечення соціально-економічних процесів» [20].

Виходячи з цього, поняття «життєздатність» складається з компонент «життє-» (життя) та «здатність», що мають такі семантичні характеристики (див. табл. 1).

Таблиця 1

Семантичні характеристики понять «здатність» та «життєздатність»

	«Життє-»	«Здатність»	«Життєздатність»
Зміст поняття	1) Сукупність явищ, які характеризують існування, визначають розвиток чого-небудь, кого-небудь; 2) спосіб, період, стан існування організму на різних стадіях; 3) вища форма існування матерії, рисами якої є обмін речовин, самооновлення, самовідтворення.	Властивість, що дозволяє комусь або чомусь здійснити будь-яку дію.	Здатність виживання до певного етапу життєвого циклу; виходити на новий рівень розвитку; виявляти необхідні властивості, до протистояння ентропійним процесам, адаптації до мінливих умов; можливість перетворення структури; зберігання стійкості.
Суттєві ознаки	Перша частина складених слів, що характеризує стан, спосіб існування поняття про яке надається в другій частині терміну	Виявляє взаємозв'язану поведінку її частин у межах цілого.	Відкритість, нерівноваженість, нелінійність, автономність та цілісність

**Розроблено автором*

Суттєві ознаки «життєздатності»: відкритість, нерівноваженість і нелінійність, автономність та цілісність полягають у науковому описі процесів, які відбуваються.

Відкритість – це здатність до постійного обміну з навколишнім середовищем енергією, інформацією, а також володіння їми як джерелами підживлення неоднорідної системи, так і як зонами скидання «стоками», завдяки чому відбувається згладжування неоднорідностей у системі.

Нерівноваженість розглядається як стан відкритої системи, в якій відбуваються структурні зміни та характерні ознаки функціонування. Система мусить постійно функціонувати, щоб зберегти характерні ознаки та умови свого існування.

Нелінійність розглядають як реакцію на зовнішні події розвитку, які є непередбачуваними.

Щодо автономності та цілісності, як стверджує у своїй монографії академік Белопольський М.Г., це найважливіші категорії, які визначають індивідуальність матеріальної системи та виділяють її із зовнішнього середовища у самостійний об'єкт [6, с.108]. Матеріальна система, згідно з дослідженням професора, це створена природою чи людиною з індивідуальною місією частка об'єктивного матеріального міру, яка складається із взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів, що існують як самостійно так й стійко. Розвиток та удосконалення системи залежать як від внутрішньої так і зовнішньої взаємодії з середовищем. Якщо матеріальна система перестає задовольняти поставленим цілям розвитку, вона гине, а натомість їй виникають нові більш життєздатні системи.

Згідно з визначенням заступника директора Центрального економіко-математичного інституту Г.Б. Клейнера, система може вважатися економічною тільки коли вона

бере участь як у процесі виробництва так і споживання, а також в розподілі та обміні економічними благами [13, С.7].

На думку професора В.М. Порохні «життєздатність» охарактеризована як здатність економічної системи: к руху між станами; досягненню цілей функціонування; обміну усіх видів ресурсів з внутрішнім і зовнішнім середовищем; відтворенню; взаємодією системи із суб'єктами економічної діяльності; ефективністю вибору стратегій функціонування [18].

Дефініція «життєздатність» використовується в наукових дисциплінах, таких як: системний аналіз, теорія систем, синергетика тощо, які займаються дослідженням складних систем. Можна зробити висновок, що категорія «життєздатність» є міждисциплінарне поняття і зустрічається в різних галузях науки.

З урахуванням вищевикладеного, автором цієї роботи визначено взаємозв'язок між теорією життєздатності суб'єкта господарювання та іншими економічними теоріями: еволюції, синергетики (самоорганізації), конкурентної боротьби, життєвого циклу (рис. 2).

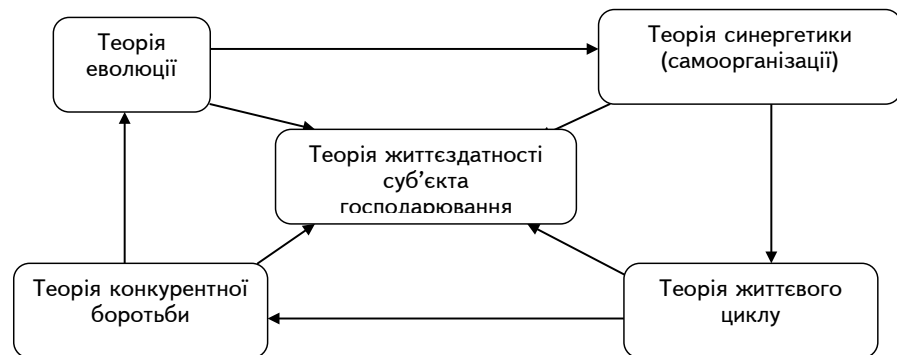

Рис. 2. Взаємозв'язок економічних теорій та теорії життєздатності суб'єктів господарювання

Джерело: розроблено автором цієї роботи на основі джерел інформації [10, 11, 19]

Проведені дослідження дають підставу для висновку, що на сьогоднішній день немає єдиного підходу до визначення змісту поняття «життєздатність підприємства» і ця категорія є недостатньо обґрунтованою в українській економічній літературі. Основними причинами цього можуть бути як складність змісту цього поняття, різноманітність його смислових навантажень, а також множинність сфер його застосування (від біології до кібернетики).

Питання оптимальної упорядкованості і самоорганізації системи є ключовими в забезпеченні життєздатності. При виборі механізмів життєздатності суб'єкт господарювання не має можливості визначати їх ефективність шляхом проб і помилок, тому що кожна з помилок може закінчитися банкрутством підприємства. Оптимальним варіантом є дії, рішення, прийняті на основі знань про внутрішній стан (властивості) системи, законів її розвитку.

Дж.Й.Лін в своєму дослідженні «Демістифікація китайської економіки», визначає життєздатність підприємства, як «..здатність підприємства без державної підтримки

отримувати прийнятний нормальний прибуток в умовах відкритого вільного і конкурентного ринку». Так, автор розуміє під «нормальним» прибуток, який прийнятний в конкретному ринковому середовищі [15].

Визначення життєздатності підприємства, як економічної категорії необхідно для визначення критеріїв, за якими можна визначити, які підприємства не є життєздатними, а відповідно і не отримує нормальний прибуток в конкурентному середовищі, навіть при грамотному внутрішньому менеджменті.

Незважаючи на те, що поняття «життєздатність» і «відносна перевага» мають тісний зв'язок, вони розглядають різні аспекти діяльності підприємства: життєздатність підприємства акцентує увагу на прибутковості компанії, а відносна перевага - на конкурентоспроможності товару або послуг на відкритому ринку. Таким чином, слід зазначити, що сферою досліджень теорії життєздатності є розгляд підприємства, а теорії відносної переваги - галузь. Їх спільна риса - забезпечення економіки факторами виробництва, а відмінність криється в орієнтації життєздатності, як на відкрити так і закрити економіку, на противагу відносної переваги, яке орієнтується тільки на відкрити економіку.

Життєздатність підприємства - це складна економічна категорія, в якій переплітається багато теоретичних і практичних аспектів. Серед головних з них є моніторинг та діагностика життєздатності промислових підприємств. Актуальність дослідження їх і життєздатності підприємства як економічної категорії посилюється в умовах мінливості зовнішнього середовища і кризової ситуації, яка характеризується фінансовою політичною нестабільністю діяльності підприємства.

Дослідженню змісту поняття «життєздатність» присвячені роботи В. Ешбі і К.Бравого, які розглядали життєздатність як систему, а такі дослідники як А. Розумовський та Н. Хазов - умови життєздатності.

Сучасний розвиток теорії життєздатності в Україні відбувається на основі напрацювань двох наукових напрямків: під керівництвом члена-кореспондента НАН України, д.е.н., проф. Ю. Лисенко; під керівництвом д.е.н., проф. Л. Сергєєвої. Відмінності цих двох наукових напрямків розвитку теорії життєздатності полягають в сприйнятті теорії С. Біра як фундаменту теорії життєздатності. Так, відповідно до наукового напрямку вивчення теорії життєздатності Ю. Лисенко, життєздатність визначає як можливість функціонування економічної системи (ЕС) протягом необмеженого періоду часу в умовах дії факторів, що обурюють при прийнятному рівні ефективності [17].

В рамках дослідження автором було визначено категорію «життєздатність підприємства» як стратегію підприємства, яка вибирається в залежності від рівня життєздатності системи та спрямована на самостійне, довготривале існування в конкретному оточенні. Використання автором синергетичного підходу до аналізу концепції життєздатності дозволило сформулювати гіпотезу про існування форм життєздатності підприємства: життєздатний розвиток, життєзабезпечення, життєзбереження [14].

Щодо підприємств досить чітко сформулював термін «життєздатність» В.П. Мартиненко в своїй монографії «Стратегія життєздатності підприємств промисловості». Визначення «життєздатність» вказує на наявність у підприємств промисловості необхідного і достатнього потенціалу для подолання дисбалансу господарської системи і підтримки певного рівня господарської діяльності, щоб уникнути збитковості [16]. Також, автор, відокремлює основні компоненти життєздатності такі, як: платоспро-

можність, фінансова стійкість, ділова активність, інтенсивність використання ресурсів, конкурентоспроможність.

В даний час діяльність кожного підприємства промисловості залежить від макроекономічних і соціально-політичних процесів в світовому співтоваристві від ринку тенденцій його розвитку. Забезпечення життєздатності є актуальним і першочерговим завданням підприємств промисловості не тільки в період кризової ситуації в економіці країни, а й в інших ринкових умовах.

Концептуальні основи теорії життєздатності знаходять свій розвиток в економічному сенсі. Увага дослідників була сконцентрована на підприємствах як економічних системах і розробки механізмів, за допомогою яких можна було визначити життєздатність підприємств. Теоретичні дослідження зробили вагомий внесок в розвиток теорії життєздатності, а саме в напрямок вирішення економічних проблем життєздатності підприємств.

Таким чином, сутність поняття «життєздатність промислового підприємства» нами пропонується розуміти, як здатність системи підтримувати існування (стійкість, надійність), розвиток (живучість, вмотивованість) та самовдосконалення (автономність, цілісність) з метою ефективної реалізації місії і бачення, через комбінацію наступних властивостей системи, як адаптивність, відкритість, неврівноваженість і нелінійність в існуючих умовах функціонування підприємства.

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18–22. — Ст. 144; 2. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>;
3. Офіційний портал Державної фіскальної служби. Для визначення належності підприємств до промислових для застосування статті 266 ПКУ необхідно дотримуватися вимог класифікатора. Режим доступу: <http://vl.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/257001.html>;
4. Офіційний портал Державної фіскальної служби. Лист ГУ ДФС у Запорізькій області від 27.04.2016р. №1373/10/08-01-1-03-14 <http://zp.sfs.gov.ua/baner/podatkovii-konsultatsii/konsultatsii-dlya-fizichnih-osib/print-68038.html>;
5. *Бакурова А.В.* Моделювання процесів територіальної самоорганізації на основі м'якої системної методології : монографія / А.В. Бакурова. — Запоріжжя : Дике поле, 2008. — 188 с.;
6. Белопольский Н.Г. Энвайроника — наука будущего развития человечества : монография / Н. Г. Белопольский ; НАН Украины. Институт экономики промсти.— Донецк, 2007. — 436 с.;
7. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилиана. — 7-е изд. доп. — Москва : Институт новой экономики, 2007. — 1472 с.;
8. *Ващенко Н.Д.* Формирование понятий в семантической сети / Н.Д. Ващенко // Кібернетика. — 1983. — № 2. — С. 101–107;
9. *Ешбі У.Р.* Введение в кибернетику / У.Р. Ешбі. — М.: Наука, 1975. — 427 с.;
10. *Забродский В.А.* Оценка финансовой устойчивости производственно-экономических систем / В.А. Забродский, Н.А. Кизим. — Х.: Бизнес Информ, 2000. — 82 с.;
11. *Забродский В.А.* Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем / В.А. Забродский, Н.А. Кизим. — Х.: Бизнес Информ, 2000. — 72 с.;
12. Кибернетика и менеджмент = Cybernetics and Management / Стаффорд Бир; пер. англ. В. Алтаев. — [М.]: КомКнига, 2011. — 280 с.;
13. *Клейнер Г.Б.* Ресурсная теория системной организации экономики / Г.Б. Клейнер // Российский журнал менеджмента. — 2011. — Том. 9 — № 3. — С. 3-28;
14. *Коломейцев И.* Жизнеспособность и выживание как биосоциальные функции [Электронный ресурс] / Игорь Коломейцев. Режим доступа: <http://www.read.in.ua/book206042/?razdel=23&p=12&s=%C8>;
15. *Лин Дж. Й.* Демистификация китайской экономики / Дж.Й.Лин Пер. с англ. М. Недоступа под науч. ред. А. Куряева. М.: Мысль, 2013.— 378 с.;
16. *Мартиненко В.П.* Стратегія жит-

тездатності промислових підприємств: Монографія. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 328с.; 17. Методология моделирования жизнеспособных систем в экономике : монография / [Ю.Г. Лысенко, В.Н. Тимохин, Р.А. Руденский и др.]. — Донецк : Юго-Восток Лтд, 2009. — 350 с. — (Серия: Жизнеспособные системы в экономике = Життєздатні системи в економіці); 18. *Порохня В.М.* Моделювання багатомірних фінансово-господарських потоків : моногр. / В. М. Порохня, Ю. О. Колісник; Гуманіт. ун-т «Запоріж. ін-т держ. та муніцип. упр.». - Запоріжжя, 2007. — 191 с. — Бібліогр.: 161 назв. — укр.; 19. *Ричард Р.* Эволюционная теория экономических изменений / Р. Ричард, Нельсон и Сидней Дж. Уинтер. — М.: Финстатинформ, 2000. — 474 с.; 20. Экономическая семиотика / [под ред. акад. Н.П. Федорова]. — М. : Наука, 1970. — 244 с.

Г
:
J
Г
Г
Г

Г
Г
:
і
с
с
Г
Г
-
Г
с

:

с

Г